
СОЦІОЛОГІЯ

Азарков О. А.

ВОЛОНТЕРСТВО ЯК ФОРМА ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті проаналізовано особливості волонтерського руху в студентському середовищі і визначено волонтерство як форму діяльності соціальної служби вищого навчального закладу. Наведено результати соціологічного опитування студентів щодо визначення рівня активності студентів у волонтерській діяльності. Сформульовано перспективи розвитку волонтерства в контексті діяльності соціальної служби вищого навчального закладу.

Ключові слова: соціальна робота, соціальна служба вищого навчального закладу, волонтерство, студентське середовище.

Наразі в Україні активно розвивається волонтерських рух. Волонтери є повноправними суб'єктами соціально-педагогічної діяльності. Роль волонтерства у соціальній сфері визнана на державному рівні, що знаходить своє підтвердження в окремих законодавчих документах, зокрема у законах України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Про соціальні послуги», в яких добровільна праця волонтерів визнається як необхідна та суспільно корисна.

Найбільша за кількістю група волонтерів в Україні – це молодь, зокрема студенти. Для них волонтерство є дієвим способом соціалізації, а також можливістю участі в соціально корисній діяльності. Волонтерська робота студентських груп спрямована переважно на вирішення актуальних проблем, що існують у суспільстві. У світовій практиці до типових видів діяльності волонтерів у соціальній сфері належать: догляд за хворими, людьми похилого віку та інвалідами вдома й у спеціалізованих установах, догляд за онкохворими, робота з ув'язненими та допомога їм після виходу з в'язниці чи колонії, робота з дітьми й молоддю у дитячих садках, школах, групах вільного часу, молодіжних клубах, допомога

представникам етнічних меншин через консультування та відповідний супровід, допомога бездомним і безпритульним, збір коштів тощо. Особливого значення набуває волонтерський рух в студентському середовищі, що виступає значним ресурсом в діяльності соціальних служб вищих навчальних закладів.

Сприятливим чинником для створення і розвитку соціальної служби ВНЗ стало узагальнення досвіду в області організації і функціонування соціально-психологічної служби в системі освіти, наукове обґрунтування її практичної організації (К. Абульханова-Славська, М. Бітянова, Л. Бурлачук, Ю. Гільбух, К. Гуревич, І. Дубровіна, Ю. Забродін, Є. Клімов, К. Обозов, Р. Овчарова, Н. Романова, В. Панок, А. Прихожан, Н. Рейнвальд та ін.).

Досягнення соціальної роботи та соціально-педагогічної науки у розробці теорії та практики основ волонтерського руху в Україні та за кордоном висвітлювали А. Капська, Р. Вайнола, І. Зверева, О. Безпалько, О. Карпенко, М. Доуел, П. Марш, Т. Рудякевич, В. Курбатова, Є. Холостова, С. Маккарлі, Р. Лінч, Л. Коваль, Г. Лактіонова, С. Попов та ін.

Окремі аспекти діяльності волонтерів розкриті в працях вітчизняних науковців. Так, у роботах І. Зверевої, Г. Лактіонової, С. Савченка, С. Харченка обґрунтовано роль волонтерства як складової соціально-педагогічної роботи з молоддю. У дослідженнях О. Безпалько, З. Бондаренко, Р. Вайноли, Н. Заверико, А. Капської, В. Петровича розкрито технології залучення та підготовки молоді до волонтерської діяльності. Особливості роботи волонтерів у центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді висвітлено у роботах О. Кузьменка, Н. Романової, С. Толстоухової. Як складову соціально-педагогічної діяльності молодіжних організацій обґрунтовано волонтерство в працях Ю. Поліщука.

Мета дослідження: визначити особливості волонтерського руху як форми діяльності соціальної служби ВНЗ.

Соціальна служба ВНЗ для молоді – це сукупність спеціально уповноважених державних, громадських різнопрофільних установ, організацій, а також ректорату, діяльність яких спрямована на відродження зруйнованих і створення нових соціально-економічних, політичних, медико-екологічних, правових, психолого-педагогічних та інших умов, які мають забезпечувати на сучасному рівні розвиток і виживання молоді, її повну самореалізацію.

Одна із провідних науковців, які присвятили свої дослідження розробці моделі соціальної служби ВНЗ, Н. Романова вказує на те, що на сучасному етапі у вітчизняних ВНЗ робота із створення

студентської соціальної служби складається з двох етапів: початкового і основного. На початковому етапі важливе значення має чітке визначення завдань і напрямів діяльності, змісту соціальних програм і функцій персоналу та волонтерів. Крім того, на початковому етапі визначається структура студентської служби та модель її фінансування [7]. Структура служби поділяється на зовнішню і внутрішню, оскільки територіально студентська соціальна служба знаходиться у вищому навчальному закладі, але при цьому є структурною одиницею державної системи соціальних служб для молоді району, міста. Відповідно і фінансування може здійснюватися із бюджету району, міста, бюджету ВНЗ, або за спільної участі різних джерел фінансування.

До внутрішньої структури студентської соціальної служби ВНЗ відносяться підрозділи, визначені у залежності від затверджених напрямів роботи, діяльність яких забезпечується відповідним персоналом: директором служби; координаторами програм та проєктів, відповідній кількості і специфіки цих програм (проєктів); залученими спеціалістами, наприклад, психологами, лікарями, юристами тощо; студентами-першокурсниками – лідерами волонтерського руху у вищому навчальному закладі, волонтерами, членами громадських організацій, що беруть участь у реалізації певних проєктів і програм.

Зовнішня структура системи, в якій знаходить своє місце студентська соціальна служба ВНЗ, складається із самої служби, адміністрації навчального закладу (керівний вплив якої, тим більший, чим більшу участь у матеріальному забезпеченні і фінансуванні роботи вона бере); соціальної служби для молоді району в якому розташований ВНЗ, міського центру соціальних служб для молоді, який визначає ідеологію і нормативну базу діяльності, фінансує і керує роботою соціальної служби ВНЗ через свій підрозділ – центр студентських соціальних служб.

Таким чином, соціальна служба ВНЗ є складовим елементом структури міської соціальної служби для молоді, і таким чином залучається до реалізації всіх завдань, які реалізують районна та міська соціальна служба для молоді, а також співпрацює з адміністрацією навчального закладу. Однією з провідних форм діяльності соціальної служби ВНЗ є волонтерство.

На думку І. Звереві, волонтерський рух – це «добочинна діяльність, яка здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної плати, без просування по службі, заради добробуту та процвітання спільнот і суспільства у

цілому. Людину, яка добровільно надає безоплатну соціальну допомогу та послуги інвалідам, хворим, особам і соціальним групам, що опинилися в складній життєвій ситуації, називають волонтером» [8, 38].

Згідно із Загальною декларацією волонтерів, яку було прийнято на II Конгресі Міжнародної Асоціації Волонтерів 14 вересня 1990 р. у Парижі, волонтерська діяльність розглядається як інструмент соціального, культурного, економічного розвитку. У Декларації підкреслюється, що волонтерство – це добровільний вибір, що відображає особисті погляди і позиції; що виражається, як правило, у спільній діяльності в межах різного роду асоціацій. Волонтерство сприяє покращенню якості життя, особистому процвітання й поглибленню солідарності, реалізації основних потреб на шляху будівництва справедливого і мирного суспільства, більш збалансованому економічному і соціальному розвитку, створенню нових робочих місць і нових професій. У Декларації проголошено низку головних принципів руху, зокрема, принцип надання особистих або організованих послуг, а також принцип перетворення волонтерства в елемент особистісного розвитку, набуття нових знань та навичок [4]. Особливої актуальності в сучасних умовах набуває волонтерський рух в студентському середовищі.

Так, Т. Лях визначає студентську волонтерську групу як невелику за чисельністю спільноту студентів, що діє на добровільних засадах, об'єднану певною діяльністю та утворену при державній чи неурядовій організації [5].

Деякими вітчизняними вченими, зокрема Т. Лях, М. Горошко, було проаналізовано різні підходи зарубіжних та вітчизняних науковців до класифікації волонтерських груп, які виокремили такі види студентських волонтерських груп [1; 5]: за приналежністю до організації (волонтери державної організації, волонтери громадської організації, волонтери вищого навчального закладу); за досвідом волонтерської роботи (волонтери без досвіду, волонтери з незначним досвідом, волонтери з достатнім досвідом); за тривалістю волонтерської роботи (волонтери, які працюють тривалий проміжок часу (понад 6 місяців); сезонні волонтери (працюють час від часу); волонтери, які працюють короткий проміжок часу (менше 6 місяців); за складом волонтерської групи (волонтери-студенти спеціальностей «Соціальна педагогіка» / «Соціальна робота», волонтери-студенти спеціальності «Практична психологія», волонтери-студенти медичних вищих навчальних закладів, волонтери-студенти інших вищих

навчальних закладів, змішані студентські волонтерські групи із представників різних вищих навчальних закладів).

Базуючись на наукових положеннях Т. Алексєєнко, О. Безпалько, Н. Заверико, І. Зверєвої, А. Капської, Г. Лактіонової, С. Савченка, С. Харченка про зміст соціально-педагогічної діяльності визначено основні напрями роботи студентських волонтерських груп: профілактичний; інформаційно-просвітницький; рекреативний; соціально-реklamний; реабілітаційний; соціально-побутовий; охоронно-захисний; діагностико-корекційний; фандрейзинговий. Напрями роботи цих груп зумовлюються метою та основними завданнями соціально-педагогічної діяльності окремої державної чи неурядової організації.

Т. Лях на основі багаторічного практичного досвіду визначила об'єктивні та суб'єктивні умови забезпечення соціально-педагогічної діяльності студентських волонтерських груп [6].

Об'єктивні умови створюються організацією, на базі якої працює студентська волонтерська група. Т. Лях визначає перелік організаційних умов та їх характеристики:

- планування залучення волонтерів (сформованість бачення волонтерської участі у діяльності організації);
- наявність стратегічного плану управління ризиками під час роботи з волонтерами;
- наявність відповідних матеріальних та людських ресурсів для роботи з волонтерами;
- базування напрямів соціально-педагогічної діяльності волонтерів на потребах організації та її клієнтів;
- визначення потреб організації у діяльності студентських волонтерських груп;
- сприятливий емоційний клімат у соціальній інституції);
- організація залучення та відбору волонтерів (проведення регулярних інформаційних кампаній серед студентів з метою популяризації волонтерства; постійний пошук волонтерів-студентів на відповідні позиції для здійснення соціально-педагогічної діяльності у різних напрямках;
- відбір волонтерів за попередньо визначеними критеріями; інтерв'ювання волонтерів;
- підписання угоди між волонтером та організацією; запровадження випробувального терміну для волонтерів-новачків);
- організація діяльності студентських волонтерських груп (здійснення керівництва соціально-педагогічною діяльністю студентських волонтерських груп підготовленим фахівцем;

- наявність чітко визначеного змісту роботи студентів-волонтерів відповідно до певного напрямку соціально-педагогічної діяльності;
- визначення конкретних завдань соціально-педагогічної діяльності, які волонтери мають виконувати;
- урахування потенціалу студентської волонтерської групи в процесі розробки соціальних проектів та програм;
- здійснення орієнтування волонтерів;
- використання потенціалу волонтерів-лідерів студентських груп для допомоги координатору волонтерів;
- наявність друкованих інструкцій для співробітників організації та волонтерів, що регламентують діяльність останніх;
- залучення студентських волонтерських груп до прийняття рішень щодо розвитку організації та розробки соціальних проектів і програм);
- адміністрування соціально-педагогічної діяльності студентських волонтерських груп (затвердження та узгодження з волонтерами графіка їхньої роботи);
- наявність системи обліку часу волонтерів; наявність атрибутики студентських волонтерських груп;
- компенсація матеріальних витрат волонтерів; забезпечення волонтерів пам'ятками);
- визнання та заохочення студентів-волонтерів (здійснення формального та неформального визнання досягнень волонтерів);
- використання різних форм мотивування і заохочення студентів до волонтерської діяльності) [2; 6].

Методичними умовами забезпечення соціально-педагогічної діяльності студентських волонтерських груп є: визначення потреб волонтерів у знаннях, уміннях та навичках щодо здійснення ними соціально-педагогічної діяльності; наявність програми підготовки студентів-волонтерів; супровід студентів-волонтерів під час соціально-педагогічної діяльності шляхом супервізії та інтервізії; здійснення моніторингу та оцінки соціально-педагогічної діяльності студентських волонтерських груп.

Базуючись на підходах вітчизняних науковців З. Бондаренко, О. Безпалько, Н. Заверико, І. Звервої, А. Капської, С. Савченка, які розглядають волонтерів як суб'єктів соціально-педагогічної діяльності, слід зазначити, що її результативність зумовлена особистісними характеристиками волонтера, його знаннями та вміннями [2].

Основними суб'єктивними умовами забезпечення соціально-педагогічної діяльності студентських волонтерських груп: мотиваційні

(прагнення: до вдосконалення власної діяльності; допомогти чи бути корисним іншим; отримати досвід, працюючи під керівництвом досвідчених спеціалістів; отримати нові знання та навички); особистісні (терпимість; ініціативність; безкорисливість; упевненість; ввічливість; відповідальність; емпатійність; самоконтроль); когнітивно-операційні (знання: етичних засад волонтерської діяльності; нормативно-правової бази волонтерської роботи; сучасного стану волонтерства у світі та в Україні; особливостей міжособистісної взаємодії; методів попередження конфлікту та шляхів його вирішення; інтерактивних методів просвітницько-профілактичної роботи; спеціальні знання відповідного напрямку соціально-педагогічної діяльності, за яким працює волонтер; вміння здійснювати цю діяльність, а саме: прогностичні (планування діяльності, прогноз результатів); комунікативні (взаємодія, налагодження контактів, робота у команді); організаторські (вміння організувати власну діяльність та групи); аналітичні (аналіз ситуацій та проблем)).

Для виявлення рівня активності студентів в волонтерській діяльності соціальних служб і організацій, які надають соціальні послуги (державних і недержавних) було проведено соціологічне дослідження. У рамках дослідження за допомогою анкетування було опитано 65 волонтерів, які за основними соціально-демографічними показниками репрезентують волонтерів ЦСССДМ [3]. Результати анкетування свідчать про те, що більшість волонтерів в Запорізькому регіоні – це молодь віком від 16 до 22 років (72,5 % всіх волонтерів – жінки, 27,5 % – чоловіки), з яких 80 % – студенти вищих навчальних закладів.

Результати дослідження дозволило виявити надзвичайно цікавий факт: матеріальне становище опитаних волонтерів виявилось дещо вищим, ніж аналогічний показник для українського суспільства в цілому. Отже, працюють насамперед ті, хто може собі це дозволити з фінансових міркувань. Абсолютна більшість опитаних (близько 98 %) вказала на відсутність будь-якої матеріальної винагороди за свою роботу з боку держави, громад, волонтерських організацій чи отримувачів волонтерської допомоги.

У результаті аналізу даних про основні види волонтерської роботи, виконаної опитаними, отримані такі показники: допомога дітям і молоді – 60,4 %; просвітницька робота – 48,6 %; громадська діяльність – 46,8 %; культурні заходи – 36,9 %. Найменше роботи виконано щодо захисту прав жінок, пропагування гендерної рівності – 4,4 % (див. рис. 1).

Рис. 1. Види волонтерської діяльності студентів у 2012-2013 роках

Крім того, важливим є те, що 1/3 опитаних юнаків та дівчат мають бажання витратити на волонтерську діяльність більше часу, ніж витрачають зараз, тобто за певних умов цей потенціал може бути задіяний центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ). Серед відповідей на питання про те, що саме спонукало їх стати волонтерами, перші п'ять позицій займають: бажання допомогти іншим, потреба зробити щось корисне, можливість спілкування з новими людьми, бажання реалізувати свої навички та вміння, можливість навчання.

Нижче наведено розподіл відповідей на питання: «Вкажіть, яким чином, на ваш погляд, варто проводити роботу із залучення добровільних помічників до співпраці з боку соціальних служб». Для залучення волонтерів до співпраці з соціальними службами потрібно: а) проводити інформаційно-просвітницьку роботу, рекламну кампанію у ЗМІ (37 % опитаних); б) зацікавити, мотивувати, волонтерів (12 %); в) проводити агітацію в школах, ВНЗ, ПТУ тощо (9,6 %); г) організувати семінари, круглі столи, проводити тренінги (7,8 %); д) важко відповісти (4,2 %); ж) інший варіант (3,3 %); з) влаштувати масові заходи (концерти, акції) (3,3 %); к) волонтерська робота –

добровільна. Якщо людина готова – сама прийде (2 %); ж) все робиться правильно (0,7 %) (див. рис. 2).

Рис. 2. Способи залучення студентів до волонтерської діяльності

Отже, студентство як найбільш активна соціальна група на сьогодні виступає в якості не тільки об'єкта соціальної допомоги, але й суб'єкта надання соціальних послуг, що в діяльності соціальної служби вищого навчального закладу набуває форми волонтерської діяльності.

Таким чином, сучасний стан розвитку соціально-педагогічної науки дає нам змогу розглядати волонтерство як ресурс соціальної роботи, спираючись на технологічний підхід у соціальній роботі. В Україні є три шляхи створення студентських волонтерських груп у ВНЗ. Перший – розвиток волонтерського руху серед студентської молоді входить до планів виховної роботи зі студентами. Другий шлях – створення на базі ВНЗ спеціальної структури (студентської соціальної служби, культурно-мистецького центру, громадського об'єднання, студентської волонтерської служби тощо), яка залучає студентську молодь до волонтерської діяльності. Третій шлях – створення студентських волонтерських груп є ініціативою власне студентів.

Волонтерство в умовах вищого навчального закладу має невичерпні можливості, але про перспективу його розвитку можна буде говорити тоді, коли зацікавлені організації не лише використовуватимуть волонтерів як помічників, як додаткову робочу

силу, а й формуватимуть ґрунтовну теоретично-практичну базу, вивчивши особливості моделювання волонтерства в соціально-політичних, економічних, культурних умовах нашої держави. Це може бути предметом окремого наукового дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Горошко М. В.* Упровадження зарубіжного досвіду студентського волонтерства в Україні // *Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота.* – Ужгород, 2009. – Вип. 16-17. – С. 117-120.
2. *Заверико Н. В.* Основи управління діяльністю волонтерів: методичні рекомендації. – Запоріжжя: ЗДУ, 2004. – 36 с.
3. Звіт за результатами соціологічного дослідження «Волонтер-2010» Державного інституту розвитку сім'ї та молоді. Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=225931156.
4. *Капська А. Й.* Технологізація волонтерської роботи в сучасних умовах. – К. : Думка, 2001. – 140 с.
5. *Лях Т. Л.* Волонтерський рух та сучасні тенденції розвитку волонтерських організацій в Україні // *Проблеми педагогічних технологій: зб. наук. пр. Волинського державного університету імені Лесі Українки.* – Луцьк : Волинський академічний дім, 2002. – Вип. 2. – С. 44-53.
6. *Лях Т. Л.* Сучасні тенденції розвитку волонтерських організацій в Україні // *Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., (Київ, 22–23 квіт. 2002 р.).* – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2002. – Т. 1. – С. 122–124.
7. *Романова Н. Ф.* Визначення типової моделі діяльності студентських соціальних служб // *Збірка тез доповідей учасників III Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Крок у майбутнє» (25-27 червня 2003 р., м. Київ) / Уклад.: Кухарів С. О.* – К. : ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2003. – С. 118-119.
8. *Соціальна робота в Україні / [Зверєва І. Д., Безпалько О. В., Харченко С. Я. та ін.]; за заг. ред. : І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової.* – К. : Науковий світ, 2003. – 233 с.

Агарков О. А. *Волонтерство как форма деятельности социальной службы высшего учебного заведения.*

В статье проанализированы особенности волонтерского движения в студенческой среде и определено волонтерство как форма деятельности социальной службы вуза. Приведены результаты социологического опроса студентов по определению уровня активности студентов в волонтерской

деятельности. Сформулированы перспективы развития волонтерства в контексте деятельности социальной службы вуза.

Ключевые слова: социальная работа, социальная служба вуза, волонтерство, студенческая среда.

Agarkov O. A. Volunteering as a form of social service of higher education institution activity.

The features of volunteerism among students are under analysis and the volunteering as a form of institution of higher education social service activity is defined. The results of the survey among students aimed to determine the level of students' activity in volunteer work. The perspectives of volunteerism in the context of institution of higher education social service activity are formulated.

Keywords: social work, social service of higher education institution, volunteering, student environment.

Криницька І. П.

ЗДІЙСНЕННЯ ПРЕВЕНТИВНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ: КОГНІТИВНИЙ ПІДХІД

Стаття присвячена розгляду насильства над дітьми у сім'ї як соціального феномену. Автор робить спробу соціологічного осмислення цього явища. Особливу увагу приділено необхідності трансформації існуючої системи подолання сімейного насильства в Україні, враховуючи когнітивний зміст та інтерпретацію явища.

Ключові слова: насильство над дітьми у сім'ї, превенція, трансформація, традиційна система запобігання, моральна і правова освіта.

Насильство – невід’ємна складова буття кожного суспільства, проте, насильство у сім’ї – одна з найактуальніших соціальних проблем в Україні. Близько 68 % дітей в Україні потерпають від жорстокого поводження батьків [5]. Домашнє насильство свідчить про деморалізацію і криміналізацію сімейних стосунків, а також визначає дисфункційний характер батьківсько-дитячих взаємин. Це явище негативно впливає на психічний та соціальний стан скривдженої дитини, крім того, створює загрозу для стабільного розвитку інституту сім’ї та всього суспільства. Незважаючи на це, лише в останні десятиліття явище насильства в сім’ї почали відкрито обговорювати на громадському та науковому рівнях. Сьогодні є відомі форми роботи із кризовими сім’ями, які передбачають комплексне застосування